СЕКЦІЯ 5
РЕЦЕНЗУВАННЯ

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

SOCIAL RESPONSIBILITY AS A FACTOR OF PSYCHOLOGICAL WELL-BEING IN FUTURE PSYCHOLOGISTS

УДК 159.9:172:36
DOI https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.69.2.32

Несправа М.В.
д.філос.н., професор,
професор кафедри філософії
і педагогіки
Національній технічний університет
«Дніпровська політехніка»

У статті досліджується феномен соціальної відповідальності як невід'ємної складової частини професійної діяльності психолога, особливо в умовах сучасних соціальних викликів, зокрема війни. Аналіз концепцій соціальної відповідальності в зарубіжних і українських наукових дослідженнях демонструє багатовимірність цього явища, включаючи такі аспекти, як моральні обов'язки, громадянська свідомість і етична поведінка. Визначено, що в контексті професійної компетентності психолога соціальна відповідальність інтегрує етичні, психологічні та соціальні аспекти професійної діяльності, сприяє формуванню професійного добробуту та зменшує ризики професійного вигорання. У статті представлено результати емпіричного дослідження, проведеного на базі закладів вищої освіти серед студентів-психологів, де вивчено прояви соціальної відповідальності та її зв'язок із психологічним благополуччям. Виявлено, більшість студентів мають середній рівень соціальної відповідальності, проте спостерігаються значні індивідуальні відмінності. Найбільш розвиненими складовими частинами соціальної відповідальності є свідоме ставлення до норм закону та рефлексія щодо наслідків своїх дій. Менш розвиненими є аспекти моральної свідомості й альтруїзму, що може бути пов'язано зі специфікою освітнього процесу, де акцент робиться на теоретичних знаннях, а не на формуванні особистісних якостей. Результати кореляційного аналізу підтверджують зв'язок між соціальною відповідальністю та компонентами психологічного благополуччя, як-от автономія, екологічна майстерність і позитивні відносини з іншими. У статті акцентується увага на важливості розвитку соціальної відповідальності під час підготовки майбутніх психологів, що сприяє як ефективній взаємодії із клієнтами, так і збереженню психологічного добробуту фахівців.

Ключові слова: *соціальна відповідальність, професія психолога, психологічне благополуччя, моральна свідомість, рефлексивність, альтруїзм.*

The article explores the phenomenon of social responsibility as an integral part of a psychologist's professional activity, especially in the context of modern social challenges, in particular war. The analysis of the concepts of social responsibility in foreign and Ukrainian scientific research demonstrates the multidimensionality of this phenomenon, including such aspects as moral duties, civic consciousness and ethical behavior. It has been determined that in the context of a psychologist's professional competence, social responsibility integrates ethical, psychological and social aspects of professional activity, contributes to the formation of professional well-being and reduces the risks of professional burnout. The article presents the results of an empirical study conducted on the basis of higher education institutions among psychology students, which examined the manifestations of social responsibility and its relationship with psychological well-being. It was found that most students have an average level of social responsibility, but there are significant individual differences. The most developed components of social responsibility are a conscious attitude to the law and reflection on the consequences of their actions. Aspects of moral consciousness and altruism are less developed, which may be due to the specifics of the educational process, where the emphasis is on theoretical knowledge rather than on the formation of personal qualities. The results of the correlation analysis confirm the relationship between social responsibility and components of psychological well-being, such as autonomy, environmental skills, and positive relationships with others. The article emphasizes the importance of developing social responsibility in the training of future psychologists, which contributes to both effective interaction with clients and the preservation of the psychological well-being of specialists.

Key words: *social responsibility, psychologist profession, psychological well-being, moral consciousness, reflexivity, altruism.*

Актуальність дослідження. Соціальна відповідальність є невід'ємною складовою частиною професійної діяльності психолога, оскільки його робота безпосередньо впливає на благополуччя, розвиток і соціальну адаптацію суспільства. Особливої актуальності вивчення ролі соціальної відповідальності у професії психолога набуває в умовах війни, коли суспільство стикається з масштабними викликами, як-от: вимушене переселення, втрати рідних, фінансова нестабільність і страх за майбутнє, і запит на психологічну допомогу різко зростає. Соціальна відповідальність є найважливішою характеристикою особистості, що виявляється в усіх сферах життєдіяльності індивіда, виступає критерієм оцінки його взаємин і взаємодії з іншими членами соціуму, посідає визначене місце в системі життєвих цінностей людини. У професії, орієнтованій на допомогу,

соціальна відповідальність не лише задає етичний стандарт, але й забезпечує довіру до фахівця, що є ключовою умовою успішної взаємодії із клієнтами.

В українській психології дослідження соціальної відповідальності є порівняно новою, але актуальною темою, особливо в контексті професійної діяльності під впливом соціальних трансформацій і викликів, як-от війна, економічна нестабільність і гуманітарні кризи. Науковий дискурс і відповідні дослідження із проблеми соціальної відповідальності висвітлено у працях таких учених, як Г. Балл, В. Байрачний, С. Бондар, І. Вітковська, О. Винославська, О. Ковальчук, С. Костюк, О. Кузьмін, М. Сачин, О. Шевчук, С. Шевчук та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Феномен соціальної відповідальності досліджується в різних наукових дисциплінах, зокрема у психології, соціології, етиці та менеджменті. Особливий інтерес цей концепт становить у контексті професійної діяльності, де соціальна відповідальність розглядається як інтегративна характеристика, що поєднує етичні, психологічні та соціальні аспекти професіоналізму.

Аналіз концепцій соціальної відповідальності, представлених у дослідженнях зарубіжних авторів, демонструє багатовимірність цього феномену. Погляди вчених охоплюють різні аспекти – від індивідуальних обов'язків і моральних принципів до широкого соціального впливу через колективні дії. Соціальна відповідальність є багатогранним феноменом, який охоплює як індивідуальну поведінку, так і колективні дії, спрямовані на покращення добробуту суспільства. Різноманітні підходи до розуміння цього поняття дозволяють співвіднести кілька ключових аспектів, які мають значення для професії психолога. Так, Б. Агбуга, П. Ханг, Е. Мак-Брідж визначають соціальну відповідальність як повагу до прав і почуттів інших, а також турботу і допомогу в разі потреби [10]. В. Андерсон, К. Ндаламба, С. Колдвелл акцентують увагу на моральному обов'язку брати участь у вирішенні теперішніх і майбутніх проблем, з якими стикається світ, водночас діяти як відповідальний громадянин [11]. Д. Коршун, К. Бгатачарая, Д. Свон розглядають соціальну відповідальність крізь призму особистісного обов'язку стосовно щоденної підтримки ініціатив із покращення добробуту інших [12]. Р. Соетанто, А. Муллінс, Н. Ачур трактують соціальну відповідальність як індивідуальну відповідальність, що проявляється через участь у колективних діях для покращення стану спільнот [13]. У своїх роботах Л. Вроу-Лейк, К. Сіверстен і А. Фланаган підкреслюють значення цінностей і особистісних зобов'язань, спрямованих на внесок у розвиток спільноти [14]. Такі науковці, як Х. Зандвурт, Т. Борсен і М. Денеке, бачать соціальну відповідальність у здатності ухвалювати рішення відповідно до етичних принципів, як-от повага до прав людини, турбота про довкілля, охорона здоров'я, дотримання миру та вирішення соціокультурних проблем [15].

В українській психології соціальна відповідальність визначається переважно як багатовимірна характеристика, яка знаходить своє відображення в різних аспектах поведінки, цінностей і професійної діяльності. Так, Н. Гончаренко та Л. Карамушка акцентують увагу на тому, що соціальна відповідальність професіонала має включати етичну самосвідомість, професійну компетентність і здатність до співпраці в команді [5]. Це особливо важливо для фахівців психологічної сфери. В. Байрачний акцентує увагу на тому, що соціальна відповідальність виявляється через схильність особистості дотримуватися загальноприйнятих соціальних норм, виконувати рольові обов'язки й усвідомлювати наслідки своїх дій [1]. С. Боднар розглядає соціальну відповідальність як свідоме ставлення до вимог соціальної реальності, громадянського обов'язку, соціальних завдань, норм і цінностей. Особливий акцент робиться на розумінні наслідків своєї діяльності для різних соціальних груп, особистостей і суспільства загалом [2]. Системний підхід до вивчення соціальної відповідальності запропонований О. Ковальчук, яка трактує її як інтегральну характеристику особистості. Це поняття включає дотримання суспільних норм, добросовісність, сумлінність, етичну поведінку та самоконтроль [6]. Дослідження О. Шевчук і С. Шевчук визначають соціальну відповідальність через готовність до визначеного способу дій, що формується на основі соціального досвіду та диспозицій особистості [9]. І. Вітковська описує соціальну відповідальність як характеристику дій, що відображає відповідність поведінки суспільним потребам, усвідомлення наслідків своїх вчинків для оточення та суспільства загалом [3].

Аналіз незначної кількості наукових робіт із проблематики соціальної відповідальності дозволяє співвіднести можливості її прояву у професійній діяльності психолога, зосередити увагу на таких аспектах, як, по-перше, забезпечення етичної основи професійної діяльності, що сприяє ефективній допомозі клієнтам і підвищенню довіри до психолога; по-друге, соціальна відповідальність дозволяє узгоджувати індивідуальні потреби клієнта із суспільними інтересами, створювати гармонійний баланс між особистим і соціальним добробутом. По-третє, вона слугує механізмом саморегуляції для психолога, допомагає уникати моральних дилем і професійного вигорання.

Отже, можна визначати соціальну відповідальність як ключовий компонент професійної компетентності психолога, що визначає його здатність ефективно діяти в умовах сучасних соціальних викликів і сприяти гармонійному розвитку суспільства. Її формування та розвиток мають бути важливим елементом підготовки майбутніх психологів і професійної практики фахівців. Проте значущість соціальної відповідальності у професійній діяльності психологів, на нашу думку, виходить за межі етичного виконання своїх обов'язків і формування професійної компетентності. Вона є важливим

чинником і психологічного добробуту фахівців, оскільки сприяє емоційній гармонії, формуванню сенсу діяльності, запобігає вигоранню та підвищує стійкість до стресу. Отже, розвиток соціальної відповідальності має бути невід'ємною частиною професійної підготовки психологів та їхньої подальшої практики, що забезпечує як ефективність роботи із клієнтами, так і внутрішній добробут самих фахівців.

Відповідно до зроблених висновків нами було проведено дослідження на базі вищих навчальних закладів міста Дніпра. У дослідженні беруть участь здобувачі вищої освіти першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів здобуття освіти за спеціальністю «психологія», загальною кількістю 398 осіб, з яких 356 жінок і 41 чоловік віком від 19 до 63 років. У дослідженні були застосовані такі методики: опитувальник «Шкала виміру соціальної відповідальності (SRS-37)» (О. Ковальчук, Ю. Проскура, 2010 р.) [7], методика «Шкали психологічного благополуччя» К. Ріфф (О. Знанецька, Е. Носенко, 2011 р.) [4].

Відповідно до проведеного аналізу на рис. 1 представлено розподіл вибірки досліджуваних за загальними показниками соціальної відповідальності.

Рис. 1. Розподіл вибірки досліджуваних за загальними показниками соціальної відповідальності, у %

У результаті проведеного аналізу показників, представлених на рис. 1, можна зазначити, що 45% студентів-психологів мають середній рівень прояву соціальною відповідальності. Майже половина фахівців у цій галузі демонструють розуміння важливості соціальної відповідальності та прагнуть дотримуватися етичних норм у своїй професійній діяльності. Проте відсутність істотної переваги дозволяє припустити наявність значних індивідуальних відмінностей у вираженні соціальної відповідальності серед психологів. Прояви низького та високого рівня соціальної відповідальності серед вибірки досліджуваних виявлені майже на однаковому рівні. Отже, високий рівень соціальної відповідальності спостерігається у 27% опитаних психологів. Цей показник свідчить про те, що значна частина фахівців активно інтегрує принципи соціальної відповідальності у свою професійну практику, демонструє високий рівень свідомості та відповідальності перед суспільством у реалізації принципів у практичній діяльності. Низький рівень соціальної відповідальності виявлено у 28% досліджуваних, що свідчить про те, що майже третина психологів може не досить усвідомлювати важливість дотриманні норм, інтересів суспільства і внутрішніх зобов'язань у своїй професії або не приділяти цьому належної уваги.

На рис 2 представлений розподіл прояву складових частин соціальної відповідальності за середніми значеннями шкал.

З даних, представлених на рис. 2, можна засвідчити, що найвищий середній бал виявлено за показниками законосвідомості, що характеризує рівень уявлення студентів про право, закон, оцінки, настанови, та вияву правової регуляції поведінки. Це досить цікавий результат, зважаючи на неструктуровану та подекуди невизначену законодавчу базу професії психолога. Лише в червні 2023 р. у Верховній Раді були зареєстровані два законопроєкти, які стосуються сфери психічного здоров'я – № 9433, проєкт закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо системи охорони психічного здоров'я та послуг у сфері психічного здоров'я, № 9434, проєкт закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо запровадження адміністративної та кримінальної відповідальності за надання психологічної допомоги особами, які не мають такого права, та поширення недостовірної інформації про наявність в особи медичної освіти або лікарської спеціальності, права надавати психологічну допомогу. Обидва законопроєкти перебувають на стадії обговорення, але це суттєвий крок з унормування професії психолога та психотерапевта, також зазначено норми відповідальності. Проте, можливо, прояв досить високого рівня свідомого ставлення до закону в досліджуваних може бути визначений як здатність фахівців орієнтуватися на етичні норми психологічної діяльності, які є загальноприйнятими з 1990 р. у психологічній спільноті й орієнтують фахівців на усвідомлення передусім принципів особистої відповідальності у професії.

Наступними, майже на однаковому рівні прояву за середніми значеннями, можна відмітити шкали громадської свідомості й інтересів суспільства та рефлексії щодо наслідків своїх дій, оцінює сприйняття і поведінковий рівень. Це свідчить про досить високі показники прояву політичних і громадянських зобов'язань і патріотизму серед психологів, а також схильність до аналізу ситуацій, мотивів, подій у процесі ухвалення рішень. Тобто досліджувані мають розвинену громадянську позицію та відповідальність перед суспільством, проявляють зацікавленість у суспільних проблемах і готовність брати участь у їх вирішенні, усвідомлюють власні права й обов'язки як громадян. Водночас вони виявляють здатність аналізувати свої дії та передбачати їхні наслідки, що є важли-

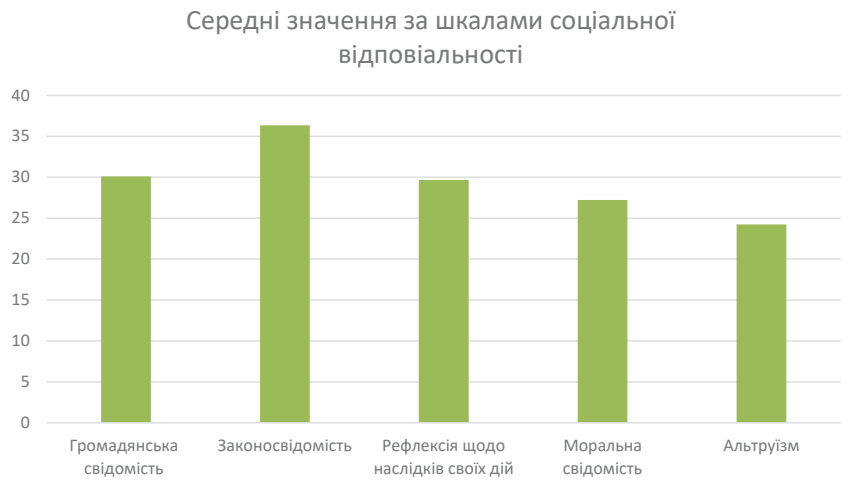

Рис. 2. Середні показники прояву за шкалами соціальної відповідальності серед досліджуваних

вим складником професійної діяльності психолога і дозволяє ухвалювати обґрунтовані рішення та брати відповідальність за свої вчинки.

Менш розвиненими в досліджуваних, порівняно з іншими конструктами соціальної відповідальності, є показники моральної свідомості й альтруїзму. Цей результат може свідчити про те, що, хоча студенти-психологи усвідомлюють важливість етичних норм у своїй професії, вони можуть стикатися із труднощами у практичному застосуванні цих норм у складних ситуаціях. Найнижчі показники за шкалою альтруїзму свідчить про меншу схильність віддавати перевагу інтересам інших людей і суспільному благу над власними інтересами, що формує відповідну поведінку та відчуття. Це може бути пов'язано з не досить розвиненими навичками моральної свідомості або впливом зовнішніх чинників, як-от тиск соціального оточення чи організаційні вимоги. На нашу думку, це може бути пов'язано зі специфікою навчання на психологічних факультетах, де акцент часто зроблений на теоретичних знаннях і техніках, а не на формуванні особистісних якостей, що ще більше загострилось в умовах дистанційного формату навчання.

У табл. 1 представлені результати кореляційного аналізу зв'язків між показниками соціальної відповідальності та психологічного благополуччя у студентів-психологів.

З результатів, представлених у таблиці 1, можна засвідчити наявність статистично значущих зв'язків між показниками психологічного благополуччя та всіма складовими частинами соціальної відповідальності, окрім рівня законосвідомості. Це свідчить про те, що розвиток таких складових частин соціальної відповідальності, як прояви політичних і громадянських зобов'я-

Таблиця 1

Показники кореляційного аналізу зв'язків між показниками соціальної відповідальності та психологічного благополуччя у студентів-психологів

	Громадянська свідомість	**Законосвідомість**	**Рефлексія щодо наслідків своїх дій**	**Моральна свідомість**	**Альтруїзм**	**Загальний показник Соціальна відповідальність**
Автономія	0,072	0,037	0,240*	0,272*	0,154	0,197*
Екологічна майстерність	0,146*	0,054	0,216*	0,171*	0,288	0,228*
Особистісне зростання	0,177*	-0,005	0,433*	0,446*	0,364	0,360*
Позитивні взаємини з іншими	0,219*	0,030	0,277*	0,322*	0,424	0,330*
Мета в житті	0,176*	0,076	0,344*	0,315*	0,324	0,320*
Самоприйняття	0,144*	0,008	0,193*	0,146*	0,230	0,189*
Психологічне благополуччя – загальний показник	0,192*	0,040	0,342*	0,336*	0,364*	0,329*

Примітка: * – статистично значущий зв'язок на рівні $p \leq 0,01$.

зань, схильність до аналізу ситуацій, мотивів, подій у процесі ухвалення рішень, схильність до етичної поведінки та моральної свідомості, а також здатність віддавати перевагу інтересам інших людей і суспільному благу над власними інтересами, буде сприяти підвищенню переживання психологічного благополуччя у психологів. У контексті отриманих результатів можна звернути увагу на прояв найбільш значущих кореляційних зв'язків. Так, найбільш щільний зв'язок у студентів-психологів було виявлено між рівнями прояву особистісного зростання та показниками:

– рефлексії щодо наслідків своїх дій ($r = 0,433$ за $p \leq 0,01$), отже, студенти, які схильні аналізувати наслідки власних дій, мають більше можливостей для усвідомлення власного потенціалу, виявлення зон для розвитку та самовдосконалення, що узгоджується з концепцією психологічного благополуччя К. Ріфф, де підкреслено важливість рефлексивного мислення для підтримки гармонійного розвитку особистості;

– моральної свідомості ($r = 0,446$ за $p \leq 0,01$), відповідно, моральні судження сприяють формуванню етичних орієнтирів, ухваленню рішень згідно із принципам соціальної відповідальності, допомагає розвивати стійке уявлення про себе як морально цілісну особистість. У студентів-психологів це може бути особливо важливим у контексті їхньої майбутньої професійної діяльності, яка потребує високого рівня етичної відповідальності;

– альтруїзму ($r = 0,364$ за $p \leq 0,01$), що, на нашу думку, сприяє формуванню міжособистісних зв'язків, відчуттю взаємодопомоги та приналежності до соціальної спільноти, що позитивно впливає на розвиток особистісних якостей. Для студентів-психологів це може бути особливо актуальним, оскільки їхня професія передбачає емпатійне ставлення до інших людей і здатність до самовіддачі.

Цікавою є відсутність усіх показників психологічного благополуччя із проявами законосвідомості, що може бути пов'язано з тим, що цей аспект соціальної відповідальності сприймається ними як зовнішній і формальний, що не має прямого впливу на внутрішній стан або особистісний розвиток. Проте законосвідомість, імовірно, може мати опосередкований зв'язок із рівнем психологічного благополуччя, зокрема через прояви моральної свідомості чи громадянської відповідальності, через неналежну реґламентованість діяльності психолога на законодавчому рівні. Але це припущення потребує подальших досліджень.

Висновки. За результатами проведеного аналізу визначено, що соціальна відповідальність є ключовим компонентом професійної компетентності психологів, який не лише підвищує ефективність їхньої діяльності, але й забезпечує психологічне благополуччя власне фахівців. Її розвиток має бути пріоритетним напрямом у підготовці майбутніх психологів, адже вона виступає фундаментом для їхньої здатності ефективно реагувати на сучасні соціальні виклики та сприяти гармонійному розвитку суспільства.

Отримані результати свідчать про значущу роль соціальної відповідальності, зокрема таких її аспектів, як громадянська та моральна свідомість, рефлексія щодо наслідків своїх дій і загальний рівень відповідальності, у забезпеченні психологічного благополуччя студентів. Це підкреслює важливість розвитку соціальної відповідальності в контексті професійної підготовки майбутніх психологів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Байрачний В. Соціальна відповідальність як поведінковий імператив особистості: до постановки питання. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.* Серія «Філософія. Філософські перипетії». 2015. Вип. 52. С. 77–84.
2. Боднар С. Соціальна відповідальність як визначальний фактор існування громадянського суспільства. *Гілея :* науковий вісник. 2015. Вип. 78. С. 154–158
3. Вітковська І. Соціальна відповідальність: теоретичні основи визначення і класифікації. *Габітус*. 2017. № 4. С. 22–25.
4. Знанецька О. Методика дослідження феномену психологічного благополуччя: опис, адаптація, застосування. *Вісник Дніпропетровського університету.* Серія «Педагогіка і психологія». 2006. Вип 31. С. 40–46.
5. Карамушка Л., Гончаренко Я. Психологія орієнтації на клієнта персоналу комерційних організацій. Київ : Копрінт, 2021. 224 с.
6. Ковальчук О. Психологічні умови формування в технічних університетах соціальної відповідальності майбутніх інженерів : дис. … канд. психол. наук : 19.00.10. Київ : Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПНУ. 2012. 244 с.
7. Ковальчук О., Проскура Ю. Розробка опитувальника для виміру соціальної відповідальності інженера. *Актуальні проблеми психології. Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія :* збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України / за ред. С. Максименка, Л. Карамушки. Київ : А.С.К. 2010. Вип. 25–26. С. 282–288.
8. Костюк С. Поняття соціальна відповідальність: особистісний аспект. *Дні науки філософського факультету :* матеріали Всеукраїнської наукової конференції, м. Львів, 16–18 травня 2019 р. С. 118–120.
9. Шевчук О., Шевчук С. Соціальна відповідальність як складова професійної підготовки майбутнього психолога. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського.* Серія «Психологічні науки». 2013. №2. Вип. 13. С. 264–268
10. Agbuga B., Xiang P., Ron E. McBride Relationship between Achievement Goals and Students' Self-Reported Personal and Social Responsibility Behaviors. *Spanish Journal of Psychology*. 2015. V. 18 (22). P. 1–9. DOI: 10.1017/sjp.2015.26.
11. Anderson L., Prawat R. Responsibility in the classroom: A synthesis of research on teaching self-control. *Educational Leadership*. 1983. V. 40. P. 62–66.

12. Korschun D., Bhattacharya C.B., Swain S.D. Corporate social responsibility, customer orientation, and the job performance of frontline employees. *Journal of Marketing*. 2014. V. 78 (3). P. 20–37. DOI: 10.1509/jm.11.0245.

13. Soetanto R., Mullins A., Achour N. The perceptions of social responsibility for community resilience to flooding: the impact of past experience, age, gender and ethnicity. *Nat Hazards*. 2017. V. 86. P. 1105–1126. DOI: 10.1007/s11069-016-2732-z.

14. Wray-Lake L., Rote W., Gupta T., Godfrey E., Sirin S. Examining correlates of civic engagement among immigrant adolescents in the United States. *Research in Human Development*. 2013. V. 12 (1–2). P. 10–27. DOI: 10.1080/15427609.2015.1010343.

15. Zandvoort H., Borsen T., Deneke M.J., Bird S. Overview perspectives on teaching social responsibility to students in science and engineering. *Science and Engineering Ethics.* 2013. V. 19. P. 1413–1438. DOI: 10.1007/s11948-013-9495-7.